

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Медичний факультет
Кафедра дефектології та фізичної реабілітації

СОКОЛОВА Г. Б.

**Методичні рекомендації до практичних занять і виконання самостійної
роботи з навчальної дисципліни**

**«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНО-
ВИХОВНОЇ РОБОТИ»**

для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради медичного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 1 від 22 вересня 2021 року)

Соколова Г. Б. Методичні рекомендації до практичних занять і виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта : Одеса, Університет Ушинського, 2021. 33 с.

Рецензенти:

- Прохоренко Л. І. доктор психологічних наук, професор, директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.
- Орленко І. М. доктор філософії, завідувач Одеського обласного центру підтримки інклюзивної освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Методичні рекомендації розроблено для допомоги здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта. Подано анотацію дисципліни, плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, рекомендовану літературу, вимоги до знань і вмінь здобувачів, набутих у процесі вивчення дисципліни.

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни.....	4
Анотація навчальної дисципліни.....	5
Плани лекційних та практичних занять.....	7
Критерії оцінювання.....	30
Рекомендована література.....	32

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка	Статус дисципліни: Обов'язкова	
Змістових модулів – 2	Спеціальність 016 Спеціальна освіта	Рік підготовки:	
		1-й	1-й
Індивідуальне навчально-дослідне завдання – есе	Спеціальність 016 Спеціальна освіта	Семестр	
Загальна кількість годин - 150		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: другий (магістерський)	Лекції	
		14 год.	6
		Практичні, семінарські	
		16 год.	4
		Лабораторні	
		0 год.	
		Самостійна робота	
		110 год.	130
Індивідуальні завдання:			
10 год.	10		
		Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 20% : 80%

для заочної форми навчання – 7% : 93%

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи» є обов'язковою у підготовці здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Виклики сучасного суспільства і тенденції розвитку освітніх програм спеціальності «Спеціальна освіта (Логопедія)» актуалізують потребу підготовки майбутніх фахівців, які володіють професійними компетентностями достатніми для ефективного виконання професійних обов'язків в сфері спеціальної та інклюзивної освіти, що забезпечують здатність ідентифікувати та розв'язувати складні задачі і проблеми у сфері освіти дітей з особливими потребами, що передбачають проведення досліджень, впровадження інновацій та характеризуються невизначеністю умов і вимог.

Мета вивчення дисципліни «Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи»: сформувати базові науково-теоретичні уявлення про методологічні основи і структуру спеціальної педагогіки і спеціальної психології, визначальних в організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами.

Сформувати мотивацію щодо використання набутих знань у професійній діяльності.

Передумови для вивчення дисципліни: паралельне опанування навчальної дисципліни «Актуальні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти».

Очікувані результати навчання дисципліни:

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувачі мають

знати:

- теоретико-практичні основи корекційної спрямованості виховної роботи в спеціальних та інклюзивних закладах освіти;
- основні завдання, форми, методи, засоби, методичне забезпечення навчально-виховного та корекційного впливу на дітей з особливими освітніми потребами різних вікових груп;
- сутність та особливості організації і проведення корекційно-виховної роботи в спеціальному та інклюзивному закладі;
- систему закладів для дітей з особливими потребами різних відомств.

уміти:

- використовувати дані клінічних, психолого-педагогічних дослідження при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами;
- організовувати усі напрямки корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;
- аналізувати програму спеціального та інклюзивного закладу за усіма напрямками;
- впроваджувати сучасні технології та методики у навчально-виховний процес спеціального та інклюзивного закладу.

Унаслідок досягнення результатів навчання здобувачі вищої освіти в контексті змісту навчальної дисципліни мають опанувати **такі компетентності:**

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері спеціальної та інклюзивної освіти.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 1. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК 2. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК 3. Здатність працювати в команді.

ЗК 6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК 3. Здатність здійснювати діагностико-аналітичну, корекційно-розвивальну, консультативну діяльність з урахуванням особливих освітніх потреб здобувачів

СК 4. Здатність ефективно взаємодіяти з батьками, колегами, іншими фахівцями у процесі психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами на засадах партнерства.

СК 8. Здатність до організації процесу навчання, виховання й розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальні дисципліни «Актуальні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти», «Виробнича практика (логопедична в спеціальних та інклюзивних закладах дошкільної освіти)» та «Виробнича практика (логопедична в спеціальних та інклюзивних закладах загальної середньої освіти)».

Опановуючи зміст навчальної дисципліни здобувач повинен дотримуватися принципів академічної доброчесності:

– самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання, атестації (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– покликання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль I. Теоретико-методологічні засади та корекційна спрямованість виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Тема 1. Основні теоретичні положення корекційної спрямованості навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами.

Лекційне заняття №1 2 години

План

1. Методологія теорії корекції у вітчизняній спеціальній педагогіці та психології.
2. Розвиток поглядів на сутність корекції.
3. Роль корекції та компенсації в соціальній реабілітації дітей з особливими освітніми потребами.
4. Принципи успішної реабілітації.

Теоретичний блок. Оскільки корекційно-педагогічна діяльність – складова частина єдиного педагогічного процесу, то вона повинна мати певне робоче поле, бути окреслена колом і сферою впливу, мати певну структуру і напрямки (вектори) впливу.

По-перше, в рамках концепції спеціального навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку корекційно-педагогічна робота займає центральне положення в єдиному педагогічному процесі.

По-друге, корекційна діяльність є складовою частиною загальної освіти, в той же час має свій специфічний напрямок при здійсненні навчально-виховного процесу.

По-третє, за об'ємом і значенням корекційно-педагогічного процесу в системі спеціальної освіти їй відводиться значне місце.

По-четверте, корекція як самостійна одиниця педагогічного процесу повинна мати самостійний вихід, взаємодіяти з соціальним середовищем, оскільки для корекційно-педагогічного процесу вона є не компонентним елементом, а є навколишньою сферою, тією самою межею поля взаємодії і взаємовпливу компонентів єдиного педагогічного процесу.

Соціальне середовище впливає на всіх етапах педагогічного процесу, воно визначає соціальні цілі загальної освіти; становлення і різнобічний розвиток особистості учня; його соціалізацію та компенсацію недоліків в загальному розвитку; засвоєння соціального досвіду людства в доступній формі. Одним словом, система корекційно-педагогічної роботи спрямована на те, щоб реабілітувати і соціально адаптувати школяра з відхиленнями у розвитку та поведінці до реалій навколишнього світу, зробити його повноправним і активним членом суспільства.

Визначивши рамки корекційно-педагогічної діяльності та його провідні компоненти, позначимо провідні стратегічні напрями цього процесу. Основні напрямки корекційної роботи можуть бути позначені як стратегічні напрями:

- коригуючий вплив на дитину факторів середовища (природними, соціальними) – «терапія середовищем»;
- специфічна організація навчального процесу (його корекційна спрямованість);
- цілеспрямований підбір культурно-масових та оздоровчих заходів;

- психогігієна спілкування і сімейного виховання.

У корекційно-педагогічної роботи з дітьми та підлітками з відхиленнями у розвитку та поведінці виділяються наступні напрямки корекційної діяльності:

- нормалізація і збагачення стосунків дитини з навколишнім світом, перш за все з педагогами та дитячим колективом;
- компенсація прогалин та недоліків в його загальному розвитку, посилення діяльності в тій області, яку він любить, в якій може досягнути гарних результатів (компенсація в області цікавої справи, захоплення спортом, технікою, музикою та ін.);
- відновлення у дитини позитивних якостей особистості, які отримали незначну деформацію (девіацію);
- постійна стимуляція позитивних якостей, які втратили соціальної значущості;
- інтенсифікація позитивного розвитку особистості, формування провідних позитивних якостей;
- засвоєння і накопичення соціально-цінного життєвого досвіду, збагачення практичної діяльності в різних сферах життя;
- накопичення навичок моральної поведінки, здорових звичок і потреб на основі організації діяльності учнів щодо задоволення їхніх інтересів;
- виправлення як подолання негативного, ліквідація прогалин у формуванні позитивних якостей, викорінення негативних якостей і шкідливих звичок.

У корекційно-педагогічної діяльності, як у всякому виді діяльності, існує певний інструментарій:

- методи, прийоми і засоби досягнення поставленої мети, реалізації конкретних завдань;
- здійснення відповідних заходів з різних напрямків діяльності.

У корекційно-педагогічної діяльності, що має виховну профілактичну спрямованість, мета якої – руйнування негативних установок і поведінкових стереотипів особистості і формування на цій основі соціально значущих рис і якостей особистості у дитини, виділяється група методів: переконання, примусу, привчання, перенавчання, «реконструкції» характеру, «вибуху», перемикання, заохочення і покарання.

Разом з тим педагоги і психологи виділяють специфічні методи корекції відхилень у поведінці та розвитку дітей і підлітків:

- сугестивні і гетеросугестивні методики психокорекції, побудовані на самонавіюванні і педагогічному навіюванні;
- дидактичні методики корекції, що включають роз'яснення, переконання і інші прийоми розсудливо аргументованого впливу;
- метод «сократичного діалогу»;
- методики навчання саногенним мисленням, спрямовані на управління собою, на зміцнення свого нервово-психічного здоров'я, саморефлексію;
- методики групової корекції, розігрування рольових ситуацій;
- методи конгруентної комунікації;
- метод руйнування конфліктів;
- метод арт-терапії;
- метод соціальної терапії;
- метод поведінкового тренінгу і т. д.

Всі ці методи і методики корекції розвитку і поведінки дитини є важливим інструментом у вирішенні головного завдання корекційно-педагогічної діяльності з подолання існуючого дефіциту у дитини, по реабілітації його особистості та здійснення

успішної адаптації і інтеграції дитини в соціум.

Оскільки відхилення в розвитку і поведінці найчастіше існує як складна інтегрована проблема, то і її корекція вирішується з точки зору комплексного підходу, т. п. На основі глибокої діагностико-корекційної діяльності, виявлення і вивчення природи і етіології відхилення в розвитку і поведінці.

Психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини за допомогою спеціальних заходів психологічного впливу.

Психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість, на теперішнє і майбутнє клієнтів та передбачає середньо термінову допомогу.

Психокорекція відрізняється від психологічного розвитку тим, що психокорекція має справу з вже сформованими якостями особистості чи видами поведінки і спрямована на їх переробку, в той час як основна задача розвитку полягає в тому, щоб сформувати в людини психологічні якості.

Сьогодні психологічна корекція широко використовується в системі психологічної допомоги. Незважаючи на широкий спектр застосування поняття психологічної корекції, існують розбіжності відносно її використання. Наприклад, деякі автори розглядають психологічну корекцію як спосіб профілактики нервово-психічних порушень в дітей. Інші розуміють її як метод психологічного впливу, спрямований на створення оптимальних можливостей і умов розвитку особистісного та інтелектуального потенціалу дитини чи як сукупність прийомів, які використовує психолог для виправлення психіки чи поведінки психічно здорової людини.

Зі становленням практичної психології поняття «корекція» стало все ширше використовуватися у віковій психології не тільки у зв'язку із проблемами у розвитку, але й для нормального психічного онтогенезу. Розширення сфери використання психологічної корекції в роботі із здоровими дітьми обумовлене наступними причинами:

- активним впровадженням в систему навчання нових освітніх програм, успішне засвоєння яких вимагає максимального розвитку творчого та інтелектуального потенціалу дитини;
- гуманізацією процесу освіти, яка неможлива без диференційного підходу до навчання дитини і вимагає врахування індивідуально-психологічних особливостей кожного учня і, відповідно, різноманітних способів психолого-педагогічної корекції.

У зв'язку з цим відбулися принципові зміни характеру задач і напрямків корекційних впливів – від виправлення дефектів при порушеному розвитку до створення оптимальних можливостей і умов для психічного розвитку здорової дитини.

Психокорекційна ситуація передбачає:

- Наявність особи, що має психологічну проблему і потребує психологічної допомоги.
- Особа, що має відповідну професійну підготовку, готова й спроможна допомогти.
- Теорія, за допомогою якої можна прояснити проблему клієнта. Психологічна корекція відбиває визначену парадигму того напрямку поглядів, яких дотримується психолог.
- Набір процедур, технік, прийомів, методів, що використовуються для розв'язання проблем клієнта. Іноді таким методом виступає власне особистість психолога.
- Специфічні соціально-психологічні відносини між психологом та клієнтом, що дозволяють вірити у власні сили, почуватися комфортно, забезпечують оптимістичні налаштування щодо позитивного розв'язання проблеми.

Завдання корекції.

Психологічну корекцію можна розглядати у двох планах: в широкому – як комплекс психолого-педагогічних впливів, спрямованих на виправлення в дітей недоліків у розвитку, і у вузькому – як метод психологічного впливу, спрямований на розвиток психічних процесів і функцій в дитини і гармонізацію розвитку її особистісних властивостей.

Психокорекційні технології – це сукупність знань про способи і засоби проведення психокорекційного процесу.

Психокорекційний процес - складна система, що включає в себе як стратегічні, так і тактичні задачі. В тактичні задачі входить розробка методів і психокорекційних технік, форма проведення корекційної роботи, підбір і комплектування груп, тривалість і режим занять.

Завдання психокорекційних програм:

- Корекційна робота з дитиною повинна будуватися не як просте тренування вмінь і навичок, не як окремі вправи по вдосконаленню психологічної діяльності, а як цілісна усвідомлена діяльність. При цьому необхідно проводити корекційну роботу як із самою дитиною по зміні її окремих психологічних утворень, так і з умовами життя, виховання і навчання, в яких знаходиться дитина.

- Програма корекційної роботи повинна бути психологічно обґрунтованою. Успіх корекційної роботи залежить насамперед від правильної, об'єктивної, комплексної оцінки результатів діагностичного обстеження.

- Корекційна робота повинна бути спрямована на якісне перетворення різних функцій, а також на розвиток різних здібностей дитини.

В практиці психокорекційної роботи традиційно виділяють три основні моделі корекції: загальна, типова, індивідуальна.

Загальна модель корекції — система умов оптимального вікового розвитку особистості в цілому — передбачає розширення, поглиблення, уточнення уявлень дитини про навколишній світ, про людей, суспільні події, про зв'язки і відносини між ними; використання різних видів діяльності для розвитку мислення, що аналізує сприйняття, спостережливості тощо; такий характер проведення занять, що щадить, враховує стан здоров'я (особливо в дітей, які пережили посттравматичний стрес, які перебувають у несприятливих умовах розвитку). Необхідно оптимально розподіляти навантаження упродовж заняття, дня, тижня, року, вести контроль та облік стану дитини.

Типова модель корекції базується на організації практичних дій на різних основах. Спрямована на оволодіння різними компонентами дій і поетапне формування різних дій.

Індивідуальна модель корекції містить у собі визначення індивідуальної характеристики психічного розвитку дитини, її інтересів, навчання, проблем; виявлення ведучих видів діяльності, особливостей функціонування мислення, визначення рівня розвитку різних дій; складання програми індивідуального розвитку з опорою на більш сформовані сторони, дії ведучої системи для здійснення переносу отриманих знань у нові види діяльності та сфери життя.

Практичне заняття № 1 – 2 години

Круглий стіл: «Корекційна спрямованість навчання. Мета, цілі, засоби, педагогічні прийоми, умови та результати корекційної роботи. Принципи виникнення, протікання і рівні організації компенсаторних процесів. Поняття про вищий рівень

компенсації в працях М. Д. Ярмаченка».

Питання для обговорення:

1. Що є метою корекційної роботи?
2. У чому полягає сутність корекційної роботи?
3. Які цілі корекційної роботи?
4. Які принципи виникнення та протікання компенсаторних процесів потрібно враховувати в корекційній роботі з дітьми з ООП?
5. Які педагогічні прийоми та умови потрібно використовувати в корекційній роботі?
6. Що забезпечує успішність корекційної роботи?
7. У чому полягає сутність компенсації в наукових працях М. Д. Ярмаченка?

Завдання для самостійної роботи

1. Сформулювати мету, цілі, засоби, педагогічні прийоми, умови та результати корекційної роботи з дітьми з ООП.
2. Розробити рекомендації для логопедів.

Рекомендована література:

Основна [1]
Допоміжна [9], [10].

Тема 2. Методологічні засади та корекційна спрямованість виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Лекційне заняття №2 2 години

План

1. Методологічні основи виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.
2. Мета і завдання виховної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення.

Теоретичний блок. Компенсація – це відновлення, заміщення недорозвинених чи пошкоджених функцій шляхом використання збережених або перебудови частково порушених функцій.

Виокремлюють два види компенсації:

- внутрішньосистемна, коли відбувається перебудова чи заміщення втрачених функцій у межах однієї системи (наприклад, вади механічної пам'яті за рахунок пам'яті логічної, смислової);
- міжсистемна, коли використовуються можливості різних систем (наприклад, у людей з порушенням зору в процесі розвитку використовуються тактильні відчуття).

Визначені також рівні компенсації:

Біологічний. Компенсація відбувається на рівні розвитку людини, як живого

організму, індивіда та характеризується як автоматичний, неусвідомлений процес. Психологічний. Це суто людський рівень компенсації, що відбувається переважно з залученням свідомості, волі, особистісних властивостей. Компенсаторні процеси на цьому рівні відбуваються завдяки тому, що людина оцінює свої особливості й можливості у зв'язку з наявністю певних порушень та ставить перед собою реальні цілі, які намагається досягти для збереження позитивного ставлення до себе, самоповаги.

Тому психологічний рівень компенсації відбувається на основі, передусім такого механізму, як копінг-стратегії. Копінг-стратегії – це свідомі зусилля особистості, спрямовані на те, щоб впоратись в стресових ситуаціях, які викликають тривогу щодо утримання та збереження позитивної самооцінки, самоповаги.

Вирізняють такі види копінг-стратегій:

- розв'язання проблеми;
- пошук соціальної підтримки;
- ухилення від необхідності самостійного розв'язання проблеми.

Вибір людиною виду стратегії може визначатися як об'єктивними умовами проблемної ситуації, так і особистісними якостями, особливо ставленням до свого порушення.

Саме з психологічним рівнем компенсації пов'язує розуміння такого феномену в людей з недоліками розвитку, як гіперкомпенсація. Гіперкомпенсація характеризується тим, що особи з серйозними недоліками у фізичному чи психічному розвитку здатні досягти більш високих результатів у різних галузях діяльності, ніж більшість людей з нормальним розвитком. Гіперкомпенсація відбувається, коли людина переживає свою неповноцінність («комплекс неповноцінності»), але основним механізмом виникнення цього феномену є розвиток своїх здібностей та вольові зусилля в результаті усвідомлення своїх особливостей і бажання досягти поставленої мети.

Водночас слід враховувати, що на цьому рівні компенсації можуть спрацьовувати захисні психологічні механізми, які неусвідомлені особисто. Психологічний захист – це спеціальна система стабілізації особистості, яка спрямована на захист свідомості від неприємних, травмуючих переживань, пов'язаних з внутрішніми і зовнішніми конфліктами, станами тривоги та дискомфорту. Механізми психологічного захисту в основному неусвідомлені. Вони можуть сприяти як адаптації, так і дезадаптації людини у разі, коли обставини змінилися, а спрацьовує попередній захисний механізм. Серед таких психологічних захистів вирізняються заперечення, витіснення, проекція, ідентифікація, раціоналізація, включення, зміщення, ізоляція тощо.

Заперечення полягає в тому, що інформація, яка тривожить людину, нею не сприймається. Витіснення – це активне вилучення зі свідомості неприємної інформації. Людина не просто робить вигляд, а справді забуває небажану інформацію, яка повністю витісняється з її пам'яті. До того ж найшвидше людина витісняє не погане, що їй зробили інші, а те погане, що зробила вона сама. Проекція – несвідоме перенесення (приписування) власних почуттів, бажань і прагнень, у яких людина не хоче зізнатися, розуміючи їхню соціальну непривабливість, на інших. Ідентифікація – несвідоме перенесення на себе почуттів і якостей, властивих іншій людині й недоступних, але бажаних для себе. Раціоналізація – намагання зменшити цінність недоступного: не одержавши бажаного, людина

переконуює себе в тому, що досягнення поставленої мети було не таким уже їй потрібним. Включення – бачачи чужі страждання, сильніші, ніж особисті, й співчуваючи, людина починає й свої біди сприймати легше. Заміщення – це перенесення дії, спрямованої на недоступний об'єкт, на доступний (людина, наприклад, переносить свої роздратування, гнів, спричинені однією людиною, на іншу). Ізоляція – відокремлення у свідомості людини чинників, які її травмують. Доступ неприємних емоцій до свідомості блокується.

Слід зазначити, що дія механізмів психологічного захисту спрямована загалом на збереження внутрішньої рівноваги завдяки витісненню зі свідомості всього того, що загрожує збереженню самоповаги, позитивної самооцінки, системи цінностей людини. Однак вилучення зі свідомості такої інформації заважає самовдосконаленню особистості.

Соціально-психологічний рівень компенсації пов'язаний з міжособистісними стосунками людини у найближчому оточенні. Це рівень «соціально-психологічного благополуччя». Найважливішим тут є відчуття підтримки, тилу, захищеності, потрібності для когось або для чогось, благополуччя загалом, що пов'язується з такими життєвими опорами, як сім'я, професія, найближче оточення за межами сім'ї, які є дуже важливими для соціально-психологічної компенсації. Поняття соціально-психологічного благополуччя тісно пов'язане з поняттям «якість життя», що є характеристикою міри комфорту в задоволенні людських потреб.

Якість життя визначається передусім:

- задоволеністю щодо всіх сфер життєдіяльності;
- здатністю розв'язати проблеми та долати перешкоди;
- можливістю самореалізації;
- можливістю перебувати у фізичній та психічній рівновазі з природою, соціальним середовищем та самим собою.

Соціальний рівень компенсації пов'язаний з макросоціальними умовами існування людини. Це рівень соціально-економічного розвитку держави, ставлення держави до людей з порушеннями розвитку, закони стосовно них, наявність спеціальних освітніх закладів, рівень навчально-методичного забезпечення тощо. Похідними від поняття компенсації є поняття декомпенсації та псевдокомпенсації. Декомпенсація означає втрату досягнутого рівня компенсаторного ефекту під впливом патогенних чинників.

Псевдокомпенсація характеризується стійкими тенденціями особистості використовувати захисні механізми та копінг-стратегії, які не дають змоги знайти продуктивний вихід з проблемної, кризової ситуації.

2. Проблеми компенсації глухоти у працях М.Д. Ярмаченка

Микола Дмитрович Ярмаченко є визначним дослідником і організатором науки. Займаючись розробкою та аналізом освітніх проблеми, він, значну увагу приділяв окремим проблемам сурдопедагогіки. Однією з продуктивних розробок є дослідження теорії компенсації, а саме її основних положень. М. Ярмаченка слід оцінити як методолога сурдопедагогіки, це підтверджується в питаннях що ним аналізувались, створеною ним класифікацією підходів, в розробленій теорії компенсації, до якої автор відніс три структурні характеристики, які існують і дотепер, але виникли в ході історичного розвитку суспільства, освіти і культури:

- Ідеалістично релігійно-містичне;

- Вульгарно-матеріалістичне;
- Діалектико-матеріалістичне.

Даючи структурну характеристику кожному із виділених підходів, автор підкреслив характерні ознаки кожного із них. Так, головною ознакою ідеалістично релігійно-містичного підходу за М. Ярмаченко, є впевненість суспільства, щодо залежності всього життя і діяльності людини від «волі Божої». М. Ярмаченко вважав примітивність такого стану суспільства як і продукovanі цим суспільство підходи і ставлення до освіти, що входили на той час в структури інститутів релігійного впливу і допомоги нечуючим. Аналізуючи вульгарно-матеріалістичний підхід М. Ярмаченко підкреслює той факт, що головною ідеєю даного підходу, який об'єднує біологічну теорію, теорію «вікаріата» та надкомпенсації, примітивна, пряма заміна ушкодженого аналізатора збереженим аналізатором, вважаючи останній ідентичним першому. Підчас визначення головної ознаки третього підходу – діалектико-матеріалістичному М. Ярмаченко виходить з діалектичної єдності анатомо-фізіологічних та соціальних факторів, при цьому наголошуючи на провідній ролі останнього, стверджуючи методологічну цілісність та системність аналізу та впливу.

Отже, проаналізувавши, систематизувавши та вивчивши погляди дослідників та вчених-сурдопедагогів щодо проблеми компенсації глухоти, М. Ярмаченко виділив ряд найважливіших, на його думку, факторів, які сприяють реалізації компенсаційних можливостей дітей з вадами слуху: спеціально організований навчально-виховний процес; суспільно корисна трудова діяльність; фізична культура та спорт; образотворча діяльність; театральна-концертна діяльність; літературна діяльність; наукова діяльність.

Серед виділених, одним із найважливіших факторів реалізації компенсаторних можливостей у дітей з вадами слуху, автор називає спеціально організований, диференційований навчально-виховний процес. М. Ярмаченко був переконаний, що лише за умов спеціально-організованого навчання та виховання буде можливий розвиток всебічно розвиненої особистості дітей з вадами слуху. Для встановлення важливості даного фактору М. Ярмаченко вважав за доцільне проаналізувати історичний шлях розвитку спеціально організованого навчання глухих дітей. На думку дослідника, саме завдяки активному розвитку та вдосконаленню сурдопедагогічної науки було звернено увагу на таке важливе питання в навчанні глухих дітей, як диференційний підхід у навчанні дітей з вадами слуху, а саме розмежування у навчальному процесі окремого навчання глухих дітей та слабочуючих дітей. До цього моменту, за даними, доведеними М. Ярмаченком, слабочуючі діти навчалися, здебільшого в масових школах, де «поповнювали ряди дітей, які не встигали та залишались на другий рік» або, в гіршому випадку, навчалися в допоміжних закладах, де специфіка навчально-виховного процесу перш за все мала низький темп і була розрахована на розумово відсталих дітей. Приділення уваги теоретиків і практиків на важливість диференційного навчання дітей з вадами слуху сприяла, на думку вченого, і зверненню уваги на таке важливе питання, як початкове спеціальне навчання та виховання дітей з вадами слуху. Аналізуючи історичний розвиток спеціально організованого навчально-виховного процесу М. Ярмаченко підкреслює, що дане питання було вчасно розглянене та введене в практику, адже «в умовах спеціально організованого раннього виховання глухих дітей всебічно розвивається, а головне, овладає звуковою словесною мовою в найбільш

благоприятных (из возможных) условиях».

Практичне заняття № 2 – 4 години

Вирішення практичних завдань: «Актуальність забезпечення корекційної спрямованості розвитку, навчання і виховання дитини з ТПМ в інклюзивних умовах. Соціально-педагогічна реабілітація. Принципи успішної реалізації реабілітаційних заходів. Соціально-педагогічна реабілітація. Принципи успішної реалізації реабілітаційних заходів».

Питання для обговорення:

1. В чому полягає актуальність забезпечення корекційної спрямованості розвитку, навчання і виховання дитини з ТПМ в інклюзивних умовах?
2. Сутність соціально-педагогічної реабілітації ?
3. Які принципи успішної реалізації реабілітаційних заходів ?

Завдання для самостійної роботи

1. Запропонуйте власну програму корекції. У парах обміняйтеся результатами. Побудуйте для свого партнера корекційну модель найоптимальнішу для його корекційної програми.

2. Робота в мікрогрупах.

Кожна група вибирає тип порушення. Розробляє корекційну програму. Групи готують презентації власних проєктів, кожен проєкт обговорюється, робиться висновок про те, яку з корекційних програм доцільно застосовувати в закладах різного типу і профілю.

Рекомендована література: [2].

Тема 3. Механізми формування особистості. Рівні виховання. Чинники ефективності виховної роботи.

Лекційне заняття №3 2 години

План

1. Психологія виховання. Внутрішні психологічні механізми становлення і розвитку особистості загалом, окремих її властивостей, а також керування цим процесом.
2. Психологічні механізми виховання і формування моральних якостей особистості.

Теоретичний блок. Психологія виховання вивчає внутрішні психологічні механізми становлення і розвитку особистості загалом, окремих її властивостей, а також керування цим процесом.

Завдання педагогічної психології: з'ясувати розуміння внутрішньої психологічної сутності виховного процесу; обґрунтувати його мету, засоби і результати, умови та механізми; дослідити роль вихователя у цьому процесі та закономірності саморозвитку.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки виокремлюємо проблеми, які потребують спеціального вивчення: вплив праці та інших об'єктивних чинників на становлення особистості; взаємозв'язок інтелектуальної сфери особистості та моральної; критерії вихованості, визначення вимог до особистості; управління процесом формування особистості; ефективність того або іншого виховного впливу; формування єдиної теорії виховання; створення умов для становлення різнобічно й гармонійно розвинутої особистості, яка була б активною у суспільних та особистих справах; керівництво процесом цього становлення.

1. Соціальний механізм. Існує суспільна мораль, на якій базуються соціальні установки, заборони, заохочення. Велику роль відіграють засоби масової інформації. Тут дуже важливим є механізм усвідомлення, що проявляється в соціальній пам'яті та соціальному мисленні.

Соціальна пам'ять - це вид пам'яті, який спрямований на запам'ятовування, збереження і відтворення змісту і характеру людських відносин, власного життєвого шляху, способів поведінки і санкцій власної совісті у ситуації виконання (невиконання) обов'язку тощо.

Соціальне мислення - це мислення, предметом якого є взаємини людей, соціальні процеси і життєвий шлях особистості.

2. Педагогічний механізм базується на взаємодії вихователя і вихованця. Цей механізм використовує міжособистісні механізми. Істотними є поступовість, послідовність, систематичність у вихованні. Важливими є якості особистості вихователя.

3. Психологічні механізми:

- Горизонтальний механізм включає систему взаємопов'язаних послідовних компонентів, які мають прямий і зворотній зв'язок: знання - розуміння - переживання - регулятивний механізм - поведінка - здібності - діяльність - ставлення і спрямованість - світогляд. На основі розуміння знання і його переживання виникає мотив, який діє через психічну саморегуляцію, що призводить до певної поведінки. Поведінка пов'язана зі ставленнями, здібностями і діяльністю.

Світогляд - це інтеграція всього досвіду, всіх форм активності людини.

- Вертикальний механізм - основа впливу рівнів психіки один на одного і їх усіх на фізіологічні механізми. Найбільше значення має програмований вплив рівня свідомості на рівні психіки і на фізіологію. Свідомі установки трансформуються через конкретні знання, звички і навички, емоції, відчуття, дії. Існує і зворотна дія інстинктів: через емоції на образи уяви і почуття - гальмування свідомості та волі, створення шкідливих установок. Зазначені вище взаємовпливи відбуваються на основі механізмів психічної саморегуляції. Одним із них є саморегуляція мотивації - це процес вибору між різними можливими діями, позиціями, смислами з урахуванням поєднання потреб, ціннісних орієнтацій, інтересів, подолання ситуативної амбівалентності спонукальної сфери, з'єднання потенційної та актуальної мотивацій. Вона здійснюється у двох формах: як воляова поведінка, що спрямована на подолання внутрішніх перешкод на шляху досягнення мети; як один із чинників процесу переживання, функція якого полягає в гуманізації мотиваційної сфери, подоланні внутрішніх конфліктів і протиріч на основі свідомого породження нових смислів виконуваного обов'язку.

- Психодинамічний механізм включає три ланки: потреба - зусилля - задоволення. В процесі здійснення зусилля людина здобуває новий досвід.

- Міжособистісний груповий механізм включає такі взаємозв'язані механізми: психічне зараження, наслідування, механізм ідентифікації, груповий тиск, змагання, суперництво.

Психічне зараження - це процес безпосередньої передачі емоційного стану від одного індивіда до іншого на рівні психофізіологічного контакту та поза власним осмисленням, або як доповнення до нього.

Наслідування - відтворення суб'єктом у перетвореному вигляді певних зовнішніх рис, зразків поведінки, манер, вчинків тощо.

Механізм ідентифікації полягає в постановці суб'єктом себе на місце іншої людини через заглиблення у її внутрішній світ. Це процес, у результаті якого людина завдяки емоційним зв'язкам свідомо або несвідомо поводить себе так (або це собі уявляє), ніби вона сама є тією особою. У гуманістичній психології цей феномен розглядається як один із центральних.

4. Фізіологічні механізми - мозкова система кодування і управління психічними явищами: тимчасові нервові зв'язки, динамічні стереотипи, умовні та безумовні рефлекси, перша і друга сигнальні системи.

3 Рівні виховання, як і рівні психіки, послідовно розвиваються і функціонують в дитячому віці. Кожен наступний рівень включає в себе попередній.

Перший рівень розвитку психіки - рівень існування (немовлята). Основна програма поведінки - інстинктивна. Рівень виховання - сенсорно-емоційний. Дієвими стимулами є заохочення і покарання. Вони на цьому рівні повинні базуватися на педагогічному такті. Заохочувати і наказувати потрібно в міру, не захвалюючи, не задобрюючи, не принижуючи. Важливо залишатися на рівні об'єктивних відносин.

Другий рівень розвитку - предметно-образний (раннє дитинство, дошкільний і молодший шкільний вік). Рівень виховання -наслідувально-стереотипний. Головне у вихованні - тренування дій з утворенням навичок і звичок. Їх потрібно виховувати поступово, систематично, поєднуючи розвиток автоматизмів з нестандартною творчістю. На цьому етапі розвитку формуються моральні звички.

Третій рівень - конкретно-логічний (підлітки). Рівень виховання - інтелектуальний.

Основа всіх видів активності цього рівня - знання, розуміння, переконання. Необхідно, щоб знання володіли мотиваційною силою.

Четвертий рівень - свідомості (юність). Рівень виховання -морально-вольовий. Характеризується цілеспрямованістю, програмуванням, плануванням, свідомо-вольовою, моральною регуляцією внутрішніх і зовнішніх зв'язків і відносин. На основі свідомості і самосвідомості формується світогляд.

При виборі методів і окремих прийомів виховання необхідно орієнтуватися на позитивні якості та особливості учня, дотримуватися поваги до його особистості, спиратися на основні потреби дитини, передбачати активність дитини, врахувати її індивідуальність та соціальні умови життя.

Методи виховання залежать від мети виховання, індивідуальних особливостей дитини, шляхів та механізмів її розвитку.

Основними чинниками формування особистості учня є:

1. Суспільне буття і свідомість.
2. Специфічні особливості виробництва, побуту, культури, природи населеного пункту і географічного регіону, в якому живе особистість.
3. Сім'я.
4. Середовище неформального спілкування: сусіди, друзі тощо.
5. Громадське виховання в різних позашкільних закладах (станції юних техніків тощо.)
6. Школа.

Ці чинники здійснюють на учня свій вплив не прямо, а переломлюються через внутрішні умови самої особистості.

Школа здійснює вплив за допомогою виховання. Вчитель, приступаючи до виховного процесу, повинен враховувати всі його компоненти, зокрема:

1. Знати психологічну основу особистості учня: чого хоче дитина (потреби, мотиви); що вона може (здібності); хто вона є (характер). Для цього вчитель має скласти індивідуальну карту учня, яка може включати:

- особливості сім'ї школяра;
- фізичний розвиток і здоров'я;
- особливості темпераменту і характеру;
- розвиток психічних процесів;
- самооцінка і рівень домагань;
- інтереси і нахили, професійна спрямованість;
- особливості поведінки;
- ставлення до товаришів;
- ставлення до навчання, успіхи в навчанні;
- інші особливості учня.

2. Усвідомити, що вчитель хоче виховати (чітко поставити ціль, знати зразок, критерії вихованості).

3. Розуміти механізми виховання та володіти його методами (відібрати для учня конкретні методи виховання).

Ефективність виховної роботи залежатиме від дотримання таких психологічних рекомендацій:

1. Основою виховної роботи повинно бути формування в учнів потрібної мотивації. Існують такі шляхи формування у учнів потрібної мотивації: Перший шлях ("знизу вгору"). Він полягає в створенні таких об'єктивних умов, такої організації діяльності учнів, які ведуть до формування потрібної мотивації. Цей шлях означає, що вчитель, спираючись на потреби, які вже є в учня, так організовує певну діяльність, щоб вона викликала у нього позитивні емоції задоволення і радості.

Другий шлях - засвоєння вихованцем, запропонованих йому в готовій формі, спонукань, цілей, ідеалів. Цей шлях пов'язаний з методами переконання, пояснення, навіювання, інформування, прикладу.

2. Формування в учнів позитивних звичок поведінки і боротьба проти негативних звичок, які у них є. Основний шлях формування звичок - багаторазове повторення дій упродовж тривалого часу. Важливо створити в класі правильну громадську думку і ставлення до звичок учнів. Чинниками, які впливають на формування звичок є: власна діяльність дітей, їх прагнення, бажання виробити в себе корисні звички. Вчителю варто частіше використовувати позитивне підкріплення: похвалу, заохочення, схвалення. Велику роль відіграє власний приклад вчителя.

3. Виховання якостей особистості можливе лише в процесі її власної діяльності.

4. Вчитель повинен адресувати виховні впливи не тільки до розуму учнів, але і до їх почуттів.

5. Виховання має відбуватися через колектив, з опорою на потреби дитини.

6. Вихователь повинен відповідати таким вимогам:

- а) моральна досконалість;
- б) бачення перспективи розвитку дитини;
- в) збереження прихованої позицію;

г) здійснення безперервного виховання через бачення всього життя дитини.

7. Важливою психологічною вимогою до організації виховного процесу школярів є виховання в учнів адекватної самооцінки особистості.

Однією зі складних проблем виховання залишається проблема критеріїв вихованості. У різні часи прогресивні діячі намагалися сформулювати ідеал вихованої людини. Низкою вчених зазначено, що виховані люди повинні відповідати таким вимогам:

1. Поважати людську особистість, а тому завжди мають бути м'якими, ввічливими, поступливими.
2. Співчувати не тільки котам і жебракам, а й тому, що не помітиш простим оком.
3. Поважати чужу власність, а тому віддавати борги.
4. Бути чистосердечними і боятися брехні.
5. Не принижувати себе з метою викликати в іншого співчуття.
6. Поважати свій талант.
7. Виховувати в собі естетичні погляди.

Сучасна психологічна наука пропонує такі критерії вихованості: _

1. Відповідність поведінки, ставлень, установок людини моральним вимогам суспільства.
2. Гармонійне поєднання усіх видів виховання в поведінці, ставленнях, діяльності.
3. Ступінь практичного прояву в особистості почуття відповідальності, самостійності, активності.
4. Співвідношення в установках і поведінці людини колективізму-індивідуалізму, альтруїзму-егоїзму.
5. Співвідношення внутрішнього гуманізму і зовнішньої вихованості.
6. Особливості поведінки в ситуації безкарності та поза примусом і контролем.
7. Поведінка в ситуації емоційної напруги, стресових, екстремальних ситуацій.
8. Ступінь самоволодіння, орієнтація, ясність мислення.
9. Здатність творчо змінювати поведінку в нестандартних умовах.

6

Самовиховання - це самостійна, цілеспрямована, систематична робота людини, спрямована на формування і розвиток своїх кращих, соціально цінних якостей і усунення недоліків, яка здійснюється з ціллю максимальної самореалізації. Це вищий тип виховання на основі розвитку вищих психічних функцій. До цих функцій можна віднести: свідомість, волю, увагу, мислення, уяву.

Для процесу самовиховання важливими є всі властивості свідомості. Особливе значення має рефлексія як здатність виділити своє "Я", критична оцінка своїх якостей. Успіх самовиховання залежить від зосередження, стійкості, концентрації, розподілу і переключення уваги. Мислення важливе для складання програми, визначення етапів самовиховання, пошуку засобів для рішення задач, контролю і аналізу результатів. Рівень розвитку уяви зумовлює успіх самонавіювання, вольового управління. Сила волі залежить від її тренування, від зовнішньої і внутрішньої детермінації.

Завдання самовиховання: досягнення гармонійної, всебічної досконалості: фізичної, моральної, розумової, світоглядної. Якщо конкретизувати ці завдання, то можна виділити такі:

1. Підвищити ступінь загальної творчої активності, жити більш цілеспрямовано, перемогти інерцію.
2. Раціоналізувати своє життя.

3. Розвивати самодисципліну, свої потреби, інтереси, бажання.
  4. Зміцнити почуття відповідальності. Працювати над формуванням єдності слова і діла.
  5. Відмовлятися від зайвого. Формувати почуття міри.
  6. Виховувати ставлення до людей, як до вищої цінності.
  7. Вчитися управляти емоціями, почуттями. Структура самовиховання:
    1. Джерело процесу самовиховання - адекватна самооцінка.
    2. Потреба в самовихованні. Вона виникає на основі адекватної самооцінки.
    3. Розвиток мотивації роботи над собою. Є такі мотиви самовиховання: особистісні (самовихованням потрібно зайнятися, щоб було за що себе поважати); вузькосоціальні (для отримання доброго ставлення оточуючих); широко соціальні (нести добро людям). Потрібно, щоб була сформована вся сукупність цих мотивів за домінування особистісних.
    4. Визначення цілі.
    5. Складання програми самовиховання, плану та правил. Це змістовна сторона роботи над собою, довгостроковий документ, який з часом коректується і уточнюється.
    6. Прийняття рішення. Це практично завжди є вольовим актом.
    7. Застосування методів самовпливу.
    8. Мобілізація своєї моральної вихованості та емоційно-вольової активності. Мобілізувати свою волю і емоції важливо, щоб не перетворити самовиховання в нудну, монотонну роботу.
    9. Підсумковий самоконтроль.
    10. Формування нової адекватної самооцінки. Відповідно, можна намітити такі етапи самовиховання:
      1. Визначення в собі недоліку.
      2. Створення ідеалу (образу), до якого варто прагнути.
      3. Аналіз свого характеру, позитивних рис, що допоможуть усунути недолік.
      4. Визначення задач самовиховання.
      5. Складання програми самовиховання: розробка режиму, комплексу вправ тощо.
      6. Практична реалізація програми.
      7. Оцінка здійсненої роботи, аналіз перемог і невдач. Основні методи самопізнання: самоспостереження, самоаналіз, самооцінювання.
- Основні методи самоволодіння:
- самопереконання, яке застосовується тоді, коли людині необхідно підкріпити свої позиції;
  - самокритика - людина відмічає свої недоліки, ті якості, які заважають самовихованню;
  - самопримушення як спонукання себе діяти відповідно до прийнятих для себе правил і норм;
  - самоконтроль - це внутрішній "педагог", який нічого не пропустить, тому, що все знає про людину;
  - самонаказ, найчастіше використовується, коли потрібно зробити перший крок, а його зробити важко;
  - самонавіювання - це психологічна готовність, установка до певної поведінки.
- Методи самостимулювання: самопідбадьорювання, самозаохочення, самопокарання.
- Самовиховання - є працею душі, яка вимагає зусиль, планування і обліку. Воно проводиться завжди в процесі будь-якої справи, під час спілкування, наодинці з собою. Людина працює над собою не тільки для себе, а й для інших, щоб бути корисним людям.

Самовиховання - це єдність усіх його напрямків (розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного).

Практичне заняття № 3 – 2 години

Вирішення практичних завдань: «Психолого-педагогічне вивчення – основа індивідуальної корекції. Визначення освітніх потреб та корекційних цілей. Сучасні уявлення про сутність феномену порушеного розвитку».

Питання для обговорення:

1. Як психолого-педагогічне вивчення впливає на успішність подальшої корекційної роботи?
2. Які освітні потреби та корекційні цілі повинні враховуватись у роботі з дітьми з ООП?
3. Які сучасні уявлення про феномен порушеного розвитку?

Завдання для самостійної роботи

1. Для кожної групи дітей з ООП розробіть програму психолого-педагогічного вивчення.

Рекомендована література: [1], [2], [4].

Змістовий модуль 2. Підходи та методи корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Тема 4. Організація корекційно-розвивальної роботи в навчально-виховному процесі дітей з особливими освітніми потребами.

Лекційне заняття №4 2 години

План

1. Ефективність, умови забезпечення та оцінка корекційної роботи.
2. Мета, цілі, засоби, педагогічні прийоми, результати корекційної роботи.
3. Види спрямованості корекційно-розвивальної роботи.
4. Педагогічні умови реалізації корекційної спрямованості навчально-виховного процесі.

Теоретичний блок. Основні компоненти професійної готовності до корекційного впливу.

Теоретичний компонент:

- о знання теоретичних основ;
- о знання загальних закономірностей психічного розвитку в онтогенезі;
- о періодизації психічного розвитку;
- о знання проблеми співвідношення навчання і розвитку;
- о уявлення про основні теорії, моделі і типи особистості;

- о знання про соціально-психологічні особливості групи;
- о знання умов, що забезпечує особистісне зростання і творчий розвиток.

В професійній підготовці можливі три основні підходи:

- о дотримання певної парадигми;
- о еkleктизм (вміння поєднувати знання з різних теорій і практик);
- о загальний континуальний підхід.

Практичний компонент підготовки – оволодіння конкретними методами і методиками корекції.

Особистісна готовність передбачає наявність в дорослого потреби іти не від себе, а від клієнта і його проблем. Врахування професійної деформації особистості, синдрому професійного вигорання.

Види психологічного впливу, які здійснює практичний психолог:

Корекція – здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку й поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;

Реабілітація – надання психолого-педагогічної допомоги дітям, підліткам, молоді, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності.

Здійснюючи будь-який вид діяльності, пам'ятайте, головне – не зашкодити! Якщо в певній ситуації ви не можете допомогти дитині, направте її до іншого спеціаліста.

Етапи психокорекційної роботи:

- 1) діагноз, чітке формулювання проблеми;
- 2) прогноз, визначення завдань корекції;
- 3) підбір методик і технік, визначення форми роботи (індивідуальна, групова);
- 4) відбір дітей в групу, консультування батьків;
- 5) організація умов, підготовка матеріалів для роботи;
- 6) визначення періоду, який психолог буде працювати з дитиною та частоту зустрічей;
- 7) розробка програми та корекційних занять;
- 8) реалізація програми, внесення змін у ході роботи;
- 9) повторна діагностика, оцінка ефективності;
- 10) складання рекомендацій щодо виховання й навчання дітей, спрямованих на закріплення результатів корекційної роботи.

Облік проведеної корекційної роботи ведеться в журналі проведення корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи. До журналу додаються програми, за якими працює психолог.

Корекційна робота з дітьми проводиться за результатами діагностики, за запитом батьків і вихователів, за спостереженнями психолога. Ефективність корекційного впливу відстежується після повторного діагностичного обстеження (за результатами діагностики, за зворотнім зв'язком з педагогом і батьками). Основні форми корекційної роботи: групова та індивідуальна.

4. Основні методичні вимоги до складання психокорекційних програм

Ефективність психокорекційного процесу в значній мірі залежить від вміння

психолога складати психокорекційну програму. При цьому необхідно враховувати наступні методичні вимоги:

- чітко сформулювати основні цілі психокорекційної роботи;
- виділити коло задач, які повинні конкретизувати основну мету;
- визначити зміст корекційних занять з врахуванням структури дефекту та індивідуально-психологічних особливостей дитини, розвитку провідного виду діяльності;
- визначити форму роботи з дитиною (групова, сімейна, індивідуальна);
- відібрати відповідні методи і техніки з врахуванням вікових, інтелектуальних і фізичних можливостей дитини;
- запланувати форму участі батьків та інших осіб в корекційному процесі;
- розробити методи аналізу оцінки динаміки психокорекційного процесу;
- підготувати приміщення, необхідне обладнання і матеріали.

Вимоги до психокорекційної програми, спрямованої на виправлення відхилень у розвитку.

1. Цілі повинні формулюватися в позитивній, а не в негативній формі. Позитивна форма включає опис тих форм поведінки, діяльності, структур особистості, які повинні бути сформовані в клієнта.

2. Цілі корекції повинні бути реалістичними і співвідношені з тривалістю корекційної роботи, можливістю переносу клієнтом нового позитивного досвіду. Повинні бути близькими до реальності.

3. При постановці загальних цілей корекції необхідно враховувати далеку і близьку перспективу розвитку особистості і планувати як конкретні показники особистісного та інтелектуального розвитку клієнта, так і можливості відображення цих показників в особливостях діяльності і спілкування клієнта на наступних стадіях його розвитку.

4. Необхідно пам'ятати, що ефекти корекційної роботи проявляються протягом достатньо тривалого часового інтервалу: в процесі корекційної роботи, до моменту її завершення, нарешті, приблизно півроку поспіль можна остаточно говорити про закріплення чи про втрату клієнтом позитивних ефектів корекційної роботи.

Практичне заняття № 4 – 4 години

Дискусія: «Завдання і функції корекційно-виховної роботи».

Питання для обговорення:

1. Які завдання і функції корекційно-виховної роботи?

Завдання для самостійної роботи

Опишіть очікувані результати корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП.

Результати доповіді на практичному занятті.

Рекомендована література: [3], [4], [5].

Тема 5. Психологічна корекція та її напрямки в системі допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Лекційне заняття №5 4 години

План

1. Напрямки, форми організації та компоненти психологічної корекції в навчально-виховному процесі.
2. Психокорекційні технології та фактори їх вибору і застосування.

Теоретичний блок. Цілеспрямований психокорекційний вплив на дитину і підлітка з проблемами в розвитку здійснюється через психокорекційний комплекс, який складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків:

- діагностичний;
- корекційний;
- оцінювальний;
- прогностичний.

В діагностичний блок входять діагностика психічного розвитку дитини і діагностика соціального середовища.

Діагностика психічного розвитку дитини включає в себе:

- різнобічне психологічне вивчення особистості дитини і її батьків, системи їх стосунків;
- аналіз мотиваційно-потребової сфери дитини і членів її сім'ї;
- визначення рівня розвитку сенсорно-перцептивних та інтелектуальних процесів і функцій;
- діагностику соціального середовища дитини (аналіз несприятливих факторів соціального середовища, які травмують дитину, порушують її психічний розвиток, формування характеру особистості і соціальну адаптацію).

Корекційний блок включає наступні задачі:

- корекція неадекватних методів виховання дитини з метою подолання її мікросоціальної занедбаності;
- допомогу дитині чи підлітку у вирішенні психотравмуючих ситуацій;
- формування продуктивних видів взаємовідносин дитини з оточуючими (в сім'ї, класі);
- підвищення соціального статусу дитини в колективі;
- розвиток в дитини чи підлітка компетентності у питаннях нормативної поведінки;
- формування і стимуляція сенсорно-перцептивних, мнемічних і інтелектуальних процесів у дітей;
- розвиток і вдосконалення комунікативних функцій, емоційно-вольової регуляції поведінки;
- формування адекватних батьківських установок на соціально-психологічні проблеми дитини шляхом активного залучення батьків в психокорекційний процес;
- створення в дитячому колективі, де навчається дитина, атмосфери прийняття, доброзичливості, відкритості, взаєморозуміння.

Оцінювальний блок, або блок ефективності корекційних впливів, спрямований на аналіз змін пізнавальних процесів, психічних станів, особистісних реакцій в дитини в результаті психокорекційних впливів. Критерії оцінки ефективності психологічної корекції вимагають обліку структури дефекту, механізмів його

проявів, аналізу цілей корекції і використовуючи методи психологічного впливу. Результати корекційної роботи можуть проявлятися в дитини в процесі роботи з нею, до моменту завершення психокорекційного процесу і протягом тривалого часу після закінчення занять.

Ефективність психологічної корекції залежить як від об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів відносяться:

- ступінь важкості дефекту в дитини;
- чіткість поставлених корекційних задач;
- чіткість організації психокорекційного процесу;
- час початку корекційного процесу;
- професійний та особистісний досвід психолога.

До суб'єктивних факторів можна віднести:

- установки дитини і батьків на психологічну корекцію;
- відношення їх до психологічної корекції і до психолога.

При оцінці ефективності психокорекційних впливів необхідно використовувати різноманітні методи, в залежності від поставлених психокорекційних задач. При оцінці поведінкових та емоційних реакцій дитини краще поєднувати метод спостереження з проєктивними методами дослідження особистості (кольорово-асоціативні тести, методика незакінчених речень, малюнкові тести). При оцінці ефективності корекції пізнавальних процесів в дітей можна використовувати функціональні проби, спрямовані на аналіз гностичних процесів, результати педагогічних спостережень. Оцінку ефективності корекції може провести і незалежна експертна комісія, яка включає в себе не тільки психологів, а також лікарів, педагогів, соціальних працівників.

Прогностичний блок психокорекції спрямований на проєктування психофізіологічних функцій дитини чи підлітка.

При підготовці корекційної програми слід враховувати, що заняття повинні бути цікаві за змістом, динамічні та обов'язково спрямовані на кожного члена групи. Краще також розписати заняття до початку роботи корекційної групи. Якщо необхідно, можна змінити методи і прийоми корекції.

Крім того, під час підготовчого етапу слід надати необхідні рекомендації педагогам, оскільки від педагога залежить організація розвивального середовища та мікроклімату в групі. При наданні рекомендацій слід врахувати індивідуальні особливості педагога.

На цьому етапі потрібно використовувати різноманітні форми просвіти педагогів: семінари-практикуми, індивідуальне консультування тощо. Вибір форми роботи залежить від тематики проблеми, масштабності та індивідуальних особливостей педагога.

У кінці підготовчого етапу психолог має визначити напрямки подальшої діяльності з усіма учасниками освітнього процесу (батьки, педагоги та вихованці).

На основному етапі учасники навчально-виховного процесу працюють у взаємозв'язку. Педагоги дотримуються одержаних рекомендацій стосовно методів та прийомів виховання, навчання та стилю спілкування з дитиною. Батьки виконують необхідні вимоги вдома. Психолог основні свої зусилля переключає на діяльність корекційної групи.

На цьому етапі роботи практичному психологу потрібно звернути увагу на певні моменти. Психолог записує результати спостереження під час занять в журнал спостережень. У записах слід звернути увагу на поведінку дітей та їх реакції під

час ігор, контакти з іншими дітьми, настрій. Ці та інші дані допоможуть здійснювати аналіз проведеної роботи та визначити ефективність корекційного впливу на розвиток дитини, в результаті чого можна змінити малоефективні методи та прийоми корекції, виявити дітей, яким потрібна індивідуальна корекційна допомога. Наприклад, усунення причин, які заважають дитині повноцінно брати участь у роботі корекційної групи.

Після проведення половини основних корекційних занять бажано організувати бесіду з батьками з метою визначення психологічного клімату в сім'ї та змін, якщо вони є, в поведінці дитини.

Заключним етапом роботи є перенесення отриманих навичок у реальне життя. Головне завдання дорослих на цьому етапі – підтримка дитини, їх віри та бажання кращих змін.

Через 1-2 місяці після закінчення занять із психологом необхідно провести обстеження дитини, звернути увагу на рівень її взаємин із родиною та ровесниками. Аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновки щодо стану дитини та необхідності подальшого проведення корекційної роботи. Якщо потрібно продовжити корекційний вплив на дитину, всі заходи реалізуються в індивідуальній формі.

Корекційне заняття спрямоване на роботу над уже сформованою в дитини проблемою (наприклад, невідповідність рівня розвитку дитини психолого-педагогічним і віковим вимогам). Корекційне заняття спрямоване на виправлення особливостей психічного розвитку, що перешкоджають оптимальному розвитку дитини, та її ефективній адаптації до життєвих умов. Мета: виправлення особливостей психологічного розвитку, що перешкоджають оптимальному розвитку дитини, її ефективної адаптації до життєвих умов. Ці заняття можуть проводитися як індивідуально, так і у підгрупах (кількість учасників від 5 до 12 осіб), не менше двох разів на тиждень. Час проведення: 30-60 хв.

Практичне заняття № 5 –4 години

Дискусія: «Форми корекційно-виховної роботи».

Питання для обговорення:

1. Які форми корекційно-виховної роботи?

Завдання для самостійної роботи

Опишіть очікувані результати корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП.

Результати доповіді на практичному занятті.

Рекомендована література: [2], [5].

Тема 6. Психолого-педагогічні умови формування властивостей особистості дитини з особливими освітніми потребами.

Лекційне заняття №6 2 години

План

1. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП.
2. Організаційно-методичне забезпечення, реалізація інноваційних педагогічних технологій корекційної роботи з дітьми з ООП.

Теоретичний блок. За способом передачі інформації виділяють три групи методів.

1. Наочні методи, до яких відносяться спостереження і демонстрація.

Спостереження – це цілеспрямоване сприйняття об'єкта чи явища, воно спеціально планується педагогом. Може бути короткочасне або тривале, постійне або епізодичне.

Демонстрація – це пред'явлення, показ предмета, явища або дії.

Існують наочні засоби для демонстрації:

- засоби предметної наочності (реальні предмети або їх копії);
- засоби образної наочності (ілюстрації, слайди, фільми);
- умовно-символічні засоби (формули, символи, схеми).

У роботі з проблемними дітьми наочні методи найбільш доступні і важливі, особливо на початкових етапах роботи. При їх застосуванні слід пам'ятати про такі особливості дітей, як уповільнений темп сприйняття, звуження обсягу сприйняття, порушення точності сприйняття. Ілюстрації повинні бути великими, доступними, в реалістичному стилі.

У корекційній роботі з дітьми з ООП застосовується принцип забезпечення полісенсорної основи навчання, тобто навчання будується з опорою на всі органи чуття.

2. Словесні методи навчання і виховання:

- розповідь – це монолог педагога, який містить навчальну інформацію;
- бесіда – це діалог вчителя і учня;
- пояснення – це коментар, в якому розкриваються приховані від безпосереднього сприйняття суттєві ознаки, зв'язки, відносини.

Розповідь повинна бути лаконічною, чіткою, виклад матеріалу вимагає емоційності і виразності. У бесіді важливо чітко формулювати питання, вони повинні бути зрозумілі дитині.

Діти з ООП зазнають труднощів в сприйнятті і переробці вербальної інформації, у більшості з них страждає мовленнєвий розвиток, тому словесні методи слід поєднувати із застосуванням наочних і практичних.

3. Практичні методи:

- вправи (усні і письмові);
- продуктивна діяльність;
- дослідно-експериментальна діяльність.
- елементи програмованого навчання.

Наочні і практичні методи широко використовуються в практиці спеціальної освіти. Особливе значення вони мають для дітей з сенсорними порушеннями. Так, в школах для дітей з порушеннями слуху спеціально передбачається предметно практичне навчання. Загальнопедагогічні методи і прийоми навчання використовуються спеціальною педагогікою особливим чином, що передбачає спеціальний відбір і поєднання методів і прийомів, більше за інші відповідають особливим освітнім потребам учня і специфіці корекційно-педагогічної роботи з ним.

У зв'язку з порушеннями розвитку перцептивної сфери (слух, зір, опорно рухова система та ін.), в учнів значно звужені можливості повноцінного сприйняття слухової, зорової, тактильно-вібраційної та іншої інформації, яка виступає в якості навчальної. Порушення в розумовому розвитку також не дають можливості для повноцінного осмислення і засвоєння навчальної інформації. Тому перевага віддається методам, що допомагають найбільш повно передавати, сприймати, утримувати і переробляти навчальну інформацію в доступному для учнів вигляді, спираючись на збережені аналізатори, функції, системи організму.

Як вже зазначалося, на початкових етапах навчання дітей з психофізичними порушеннями розвитку краще використовувати практичні і наочні методи, що формують сенсомоторну основу уявлень і понять про навколишній світ. Методи словесної передачі навчальної інформації виступають як додаткові. На наступних етапах навчання словесні методи висуваються на перший план.

Формування словесно-логічного мислення ускладнено, що, в свою чергу, значно обмежує можливості використання в освітньому процесі логічних і гностичних методів, в зв'язку з чим віддається перевага індуктивному методу (від часткового до загального), а також методам пояснювально – ілюстративним, репродуктивним і частково пошуковим.

Для ряду категорій дітей з особливими освітніми потребами метод роботи з підручником також має певну своєрідність: зважаючи на специфіку мовного та інтелектуального розвитку учнів в початкових класах пояснення нового матеріалу за підручником не проводиться, так як для повноцінного засвоєння матеріалу дітям необхідна власна предметно-практична діяльність, підкріплена живим, емоційним словом вчителя і яскравими образами досліджуваного матеріалу.

Характерними для всіх категорій проблемних дітей є сповільненість сприйняття, істотна залежність від минулого досвіду, менша точність і розчленованість сприйняття деталей об'єкта, неповнота аналізу і синтезу частин, труднощі в знаходженні загальних і відмінних деталей, недостатньо точне розрізнення об'єктів за формою і контуром. Тому при реалізації наочних методів навчання, педагог не тільки демонструє об'єкт, про який йде мова, але повинен організувати спостереження, вивчення об'єкта, навчити дітей способам і прийомам обстеження, спонукати дітей узагальнювати і закріплювати свій практичний досвід в слові.

Різновидом практичного методу навчання і виховання є використання дидактичних ігор та цікавих вправ. Вони ж виступають як метод стимуляції та активізації пізнавальної діяльності дітей. Використання гри як методу навчання дітей з обмеженими можливостями має велику своєрідність. Недолік життєвого і практичного досвіду, недостатність психічних функцій, які є значущими для розвитку уяви, фантазії, мовного оформлення гри, інтелектуальні порушення викликають необхідність навчання таких дітей грі, а потім поступового включення гри як методу навчання в корекційно освітній процес.

Таким чином, в спеціальній освіті практично завжди використовується складне поєднання декількох методів і прийомів роботи з метою досягнення максимального корекційно педагогічного ефекту. Комбінації таких поєднань і їх адекватність в тій чи іншій педагогічній ситуації і визначають специфіку процесу спеціальної освіти.

Практичне заняття № 6 – 2 години

Дискусія: «Оцінка ефективності корекційно-виховної роботи».

Питання для обговорення:

1. Як оцінити ефективність корекційно-виховної роботи?

Завдання для самостійної роботи

Опишіть очікувані результати корекційно-виховної роботи з дітьми з ООП.

Результати доповісти на практичному занятті.

Рекомендована література: [1], [2], [3], [4], [5].

Критерії оцінювання за всіма видами контролю

Сума балів	Критерії оцінки
Відмінно (90-100 A)	Здобувач демонструє міцні знання навчального матеріалу в обсязі, що відповідає програмі навчальної дисципліни, правильно й обгрунтовано приймає необхідні рішення в різних нестандартних ситуаціях; реалізує теоретичні положення навчальної дисципліни виконуючи практичні завдання у сфері публічного управління та адміністрування. При виконанні практичних завдань проявляє вміння самостійно вирішувати поставлені завдання, активно включається в обговорення, відстоює власну точку зору в питаннях та рішеннях, що розглядаються. Оцінка нижче 100 балів обгрунтовується недостатнім розкриттям теоретичних питань навчальної дисципліни, або тим, що студент проявляє невпевненість в тлумаченні теоретичних положень чи складних практичних завдань.
Добре (82-89 B)	Здобувач демонструє знання, володіння матеріалом в обсязі, що відповідає програмі навчальної дисципліни, робить на їхній основі аналіз можливих ситуацій та вміє застосовувати теоретичні положення при вирішенні практичних задач у сфері публічного управління та адміністрування, але припускається несуттєвих помилок. При виконанні практичних завдань, здобувач самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких є незначною.
Добре (74-81 C)	Здобувач на достатньому рівні володіє навчальним матеріалом, знає основні теоретичні положення, що відповідають програмі навчальної дисципліни, аналізує можливі практичні ситуації та вирішує їх, але припускається помилок які усуває за підтримки з боку викладача або однокурсників. Пояснює основні положення, дає правильні відповіді щодо зміни психологічних форм, методів роботи у сфері публічного управління та адміністрування при заданій зміні вихідних параметрів. Помилки у відповідях не є системними, впевнено працює за алгоритмом.
Задовільно (64-73 D)	Здобувач розуміє основні положення навчальної дисципліни, котрі є визначальними і орієнтується у напрямі вирішення практичних завдань. Здобувач розуміє практичні завдання, має пропозиції щодо напрямку їх вирішення. Самостійно вирішує завдання за зразком, допускає значну кількість неточностей, помилок, котрі усуває під керівництвом викладача, підтримки з боку однокурсників. Розуміє основні правила, морально-етичні норми психологічного аспекту управління у сфері публічного управління та адміністрування.
Задовільно (60-63 E)	Здобувач поверхнево опанував навчальний зміст, передбачений програмою навчальної дисципліни, володіє основними положеннями на мінімально допустимому рівні.

	Знання щодо організації психологічної роботи у сфері публічного управління та адміністрування несистемні, фрагментарні. Виконання практичних завдань, формалізоване: є відповідність алгоритму, виконує практичні завдання за підтримки з боку викладача зі значними труднощами; демонструє нестійкі навички міжособистісної взаємодії. але відсутнє глибоке розуміння логіки психічних процесів в організації та управлінні.
Незадовільно (35-59 FX)	Здобувач має фрагментарні знання, опанувавши менше половини обсягу навчального змісту, передбаченого програмою навчальної дисципліни. Відсутнє цілісне усвідомлення навчального матеріалу. Здобувач працює пасивно, практичні завдання виконує переважно з помилками, виправляє помилки лише при виконанні нескладних практичних завдань. Здобувач допускається до повторного складання заліку.
Незадовільно (0-34 F)	Здобувач не виконує вимоги програми навчальної дисципліни: не сформовані знання уміння та навички. Здобувач не допускається до заліку та проходить повторне вивчення дисципліни.

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Оцінювання: індивідуальне опитування, колективна співбесіда, перевірка виконання практичних завдань, формування дидактичного портфоліо, письмове опитування, презентація результатів самостійної роботи, екзамен.

Демонстрування результатів навчання: дискусія, усні доповіді, робота в парах, робота в команді, рольова гра, тренінг, презентація результатів самостійної роботи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
2. Клопота Є.А. Психологічні основи інклюзивного освітнього простору: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 85 с.
3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник/ за заг. ред. М.А. Порошенко та ін.. Київ: 2018. 252 с.
4. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : «ТОВ Агенство «Україна», 2019. 300 с.
5. Соколова Г. Б. Психологічний супровід школярів із синдромом Дауна: Монографія. Чернівці: Букрек, 2018. 344 с.

Допоміжна

1. Актуальні питання реформування освіти в Україні: монографія / за ред. С. Л. Лондара. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2018. 246 с.
2. Діти з особливими потребами в освітньому просторі України: бібліогр. покажч. / уклад.: Ю. Щеглова, М. Маслова, Г. Мацієвська. Запоріжжя: ЗОУНБ, 2017. 256 с.
3. Дитина з труднощами в навчанні в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. В. Базима, О. Б. Качуровська, Ю. В. Коломієць, І. В. Мартиненко; за ред. І. В. Мартиненко, М. К. Шеремет. Київ: ДІА, 2019. 148 с.
4. Докучина Т.О. Працівники психологічної служби в команді психолого-педагогічного супроводу: хто і що робить. *Заступник директора школи*. 2019. № 3. С. 22-23.
5. Коваль Л. В. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Симоненко О. І. 2018. 100 с.
6. Компанець Н. М. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими потребами в умовах інклюзивного ДНЗ : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Симоненко О. І. 2018. 68 с.
7. Конопляста С. Ю. Розвиток дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння. Теорія і практика. Монографія. Київ.: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2008, 212 с.
8. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2018. 856с.

9. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник/ за заг. ред. М.А. Порошенко та ін.. Київ: 2018. 252 с.

10. Основи спеціальної та інклюзивної педагогіки : навчальний посібник/ за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2018. 338 с.

11. Особлива дитина в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний комплект / Л. В. Коваль, Н. М. Компанець, Н. О. Квітка, А. В. Лапін, І. В. Луценко. Київ : ФОП Симоненко О. І. 2018. 380 с.

12. Четверікова Н.В. Роль шкільного психолога як члена команди супроводу інклюзивного процесу в закладі загальної середньої освіти. *International Academy Journal*. 2018. Vol. 37(25). С. 40-49.

Інформаційні ресурси

1. Все про розвиток і корекцію мовлення дітей та дорослих. URL: <http://www.logoped.org/> Декларації, конвенції та угоди ООН щодо прав інвалідів. URL: www.un.org/russian/document/declarat/disabledmenu.htm

2. Клуб працівників спеціальної освіти. URL: <http://www.krok.org.ua/>

3. Офіційний сайт Бібліотеки Університету Ушинського. URL : <https://library.pdpu.edu.ua>

4. Сайт англійською та українською мовами, присвячений співробітництву в галузі спеціальної педагогіки. Частина сторінок - ще в розробці. Електронний журнал. URL: www.canada-ukraine.org/ukr_Journal.htm

5. Сайт дефектологів. URL: <http://defectolog.by/>

6. Система нормативно-правового і програмно-методичного забезпечення освіти в Україні, в тому числі нормативні акти про особливості діяльності спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів. URL: www.znz.edu-ua.net/rb.php?r=6

7. Товариство Живого Журналу "Спеціальна психологія". URL: <http://community.livejournal.com/specpsy>

8. Товариство Живого Журналу, присвячене проблемам дефектології. URL: <http://community.livejournal.com/defektologija>

9. Українська асоціація корекційних педагогів. URL: <http://uasp.org.ua>